

Pernička, Radko Martin

[Цигилик, В.М. Населення верхнього подністров'я перших століть
нашої ери]

*Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. E, Řada
archeologicko-klasická.* 1980, vol. 29, iss. E25, pp. 301-304

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/108929>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

zachycení projevů keramiky kulovitých amfor zjistila autorka přítomnost tzv. bernburských (českých) hrnků v keramickém souboru z Vysočan, zatímco neexistují na Starém Zámku u Jevišovic. Některé keramické tvary mají četné vztahy ke skupině Kosihy-Čaka a Makó (především mísy s charakteristickou výzdobou). V práci je proveden podrobnější rozbor kostěných předmětů, kamenných a měděných nástrojů, lidské plastiky z hlíny, kosti a kamene. V závěru I. části dochází A. Medunová-Benešová k poznatku, že lokalita u Vysočan má více společných prvků s českou řivnáčskou kulturou. Jde zejména o větší výskyt keramických fragmentů kulovitých amfor a přítomnost bernburských (českých) hrnků. Na základě těchto poznatků se jeví vysočanské sídliště jako starší. Představuje starší fázi jevišovické kultury, zatímco materiál z Jevišovic B je o něco mladší, s méně výraznými vztahy k západu a s převládajícími prvky z jihu a jihovýchodu. Badatelka dále konstatuje, že jevišovická kultura se neomezuje pouze na území jihozápadní Moravy, nýbrž zasahuje i na území Rakouska, kde tvoří s místní skupinou Mödling-Zöbing jednotnou kulturu. Směrem na východ by jevišovická kultura neměla přesáhnout řeku Moravu, což není podle mého názoru tak jisté. Kontakty se skupinou Kosihy-Čaka nejsou příliš výrazné. To nelze říci o vztazích k oblasti lublaňských blat, kde autorka dokazuje četné vztahy ke skupině Ig I. Podle A. Medunové-Benešové se jevišovická kultura objevuje v mladším období kultury řivnáčské a konečnou fází se dotýká horizontu Kosihy-Čaka. Z toho vyplývá, že by se jevišovická kultura měla dožít počátku kultury zvoncovitých pohárů.

V druhé části — Grešlové Mýto autorka podrobně rozebírá nálezový materiál z této lokality a provádí analýzu jednotlivých keramických tříd a jejich výzdobu. Podobně jako v první části hledá analogie v sousedních oblastech jak pro výzdobu, tak i pro keramické tvary. Zajímavá je přítomnost šipek s řapem, které známe z nejstarších nálezů kultury zvoncovitých pohárů. V závěru druhé části dochází badatelka k poznatkům, že nálezy z Grešlového Mýta tvoří samostatnou fázi, která se zdá být z hodnoceného materiálu ze třech výšinných sídlišť nejstarší. Podle A. Medunové-Benešové představuje lokalita u Grešlového Mýta předjevišovickou fázi, kterou lze synchronizovat s chamskou skupinou. V uvedené předjevišovické fázi hrálo důležitou roli kanelované podloží. Svůj názor opírá autorka o převažující výskyt mís nálevkovité profilace a o velké bohatství i rozmanitost plastické výzdoby (páska, obloučky). Naopak dokládá slabší zastoupení keramiky zdobené brázděným vpichem a otiskem šňůry, totální absenci rohatých uch a rovněž nepřítomnost lublaňských misek na nožce. Pouze 6 % zastoupení mís se zataženým okrajem tvoří minimum vzhledem k lokalitám u Jevišovic a Vysočan. Dále se neobjevily u Grešlového Mýta charakteristické jevišovické hrnce s hladkým válečovitým nebo méně rozevřeným hrdlem, odděleným od slámované výduti plastickou páskou, řadou vpichů nebo jen lalokovitými výčnělky. Posledně uvedené poznatky opravňují badatelku k názoru o osobitém postavení Grešlového Mýta v rámci jevišovické kultury.

Přesto, že autorka vyhodnocovala archeologický materiál pouze ze tří lokalit, dospěla k zajímavým výsledkům, které přináší nový pohled na jevišovickou kulturu. Škoda, že při této příležitosti nevyužila svých bohatých poznatků z archeologického výzkumu v Brně-Lišni. Zmíněná kultura byla značnou dobu u nás opomíjena a blíže nezpracována. Z tohoto hlediska nutno ocenit práci A. Medunové-Benešové a plným právem ji pokládat za výchozí studii k dalšímu vyhodnocování jevišovické kultury.

Pavel Košťálek

V. M. ЦИГИЛИК, Населення верхнього подністров'я перших століть нашої ери. Видавництво „Наукова думка“, Київ 1975

Monografie Vladimíra M. Cyhylyka (rusky V. N. Cygylyk) s názvem „Naselennja verchn'oho Podnistrov'ja peršych stolit' našoji ery“ a s podtitulkem „Plemena lypyc'koji kul'tury“ byla vydána péčí Akademie nauk Ukrajinské RSR v roce 1975. Je to další přínosná syntetická práce sovětských vědců pro hlubší poznání osídlení evropské části Sovětského svazu v prvních státech našeho letopočtu a je proto závažná i pro řešení celé širší problematiky vzniku a časného vývoje historických Slovanů, a to tím spíše, že se vyskytli badatelé spojující přímo tuto kulturu se vznikem slovanského osídlení východní Evropy.

Práce sama, jak ukazuje její titul a zejména podtitulek, je věnována osídlení horního povodí Dněstru lidem s lipickou kulturou (u nás se již vžila forma přepisu podle ruského

znění; dále zkracují jen LK), jejíž existenci C. datuje do rozmezí od počátku I. do prvních desítek III. století n. l. Díky starším pracem z pera polského badatele M. Śmiszka není u nás pojem LK neznámý. Zvláště v poslední době, kdy se sledává působení LK na východním Slovensku, se však tato kultura dostala spolu s kulturami zarubíněckou a černjachovskou do ohníka neobvyklého zájmu středoevropských badatelů. Žádná dosavadní práce nepodala tak komplexní pohled na LK, jako je tomu u recenzovaného díla, jež je ovšem také omezeno současným stavem poznání a nemůže zodpovědět všechny otázky s konečnou platností.

V. N. Cyhylyk pro svou práci zvolil obvyklý postup od přehledu bádání přes naleziště a hmotnou kulturu k celkovým závěrům. Po stručné předmluvě následuje první oddíl věnovaný přehledu dějin bádání (str. 5—11) počínaje odkrytím pohřebiště u obce Verchnja Lypceja v Ivano-Frankivské oblasti roku 1889, které dalo této kultuře jméno. Oddíl je pro nás velmi užitečný, neboť všechny práce zde uvedené nejsou u nás běžně známé. Autor kriticky hodnotí první práce o LK (Hadaczek 1912, Hrebenjak 1915) a zmiňuje se o pozdějším mylném připisování v ruce robené keramiky LK vysoké kultuře, jejíž existence byla v třetím desetiletí našeho věku v důsledku chybného závěru prodlužována až do plné doby římské. Kvalitativně zcela nová éra bádání o LK počala v padesátých letech našeho století. V tomto období nešlo jen o početné nové terénní výzkumy, ale též o nové pohledy na problematiku LK, spjaté se jmény M. Śmiszka, G. I. Smirnovové, V. D. Barana, I. K. Svešnikova, V. M. Cyhylyka, L. I. Krušel'nyčké a M. O. Tichanové. K řešení závažných otázek přispěli i P. M. Treťjakov, I. T. Kruglikova, G. B. Fedorov a rumunští badatelé.

Druhý oddíl věnovaný památkám LK (str. 12—78) uvádí C. stručným určením teritoriálního rozšíření LK (levobřežní část horního povodí Dněstru mezi řekami Zybry a Strypa, na pravém břehu pouze sídliště u obce Nezvys'ka). V oddělených kapitolách se pak pojednává o sídlištních (str. 12-62), jejich základních rysech (62—69) a o pohřebním ritu (70—78).

Sídlištní lokality C. neprobírá v abecedním pořádku, jak je obvyklé, nýbrž v podstatě v chronologickém sledu, jak byly zkoumány. Výjimkou je sídliště u obce Verchnja Lypceja, zkoumané od roku 1947, ale uvedené na prvním místě s ohledem na jeho závažnost a snad i s přihlédnutím k významu tamního mohylníku. Na této lokalitě bylo odkryto okolo 30 sídlištních objektů různého druhu. Následují další lokality (Nezvys'ka, Čerepyn, Bovšiv, Zalijsky, Lahodiv, Zelenyj Haj) a výčet uzavírají dvě lokality (Remezienci, Majdan Holohir's'kij), na nichž se vyskytuje též keramika zarubíněcké kultury, jak to C. zvláště zdůrazňuje. Ze všech těchto dalších lokalit pouze sídliště Remezienci dalo zatím větší počet sídlištních objektů. Popis jednotlivých lokalit, počítaje topografickou situací a konče popisem jednotlivých objektů i s přihlédnutím k nálevkovému materiálu, je velmi seriózní a věcný a je doprovázen četnými plány s obrázky.

V následující souhrnné charakteristice sídlišť C. soustředí svou pozornost na společné rysy topografického situování sídlišť LK (pásové uspořádání na svazích otočených k jihu, blízko říčních toků) a na charakteristiku sídlištních objektů. Objekty dělí na obytné (v ukrajinském originále termín žyto) mající základní charakter zemnice, na užité zahloubené objekty většinou typu (termín sporuda), menší zahloubené objekty (termín jama), pece a volná ohniště. Obytné objekty nadúrovňové se čtyřhranným půdorysem jsou zatím velmi vzácné. Běžné byly zahloubené obytné objekty hluboké 0,7 až 1,3 m (polozemnice) nebo 1,6 až 2,4 m (zemnice). Polozemnice jsou většinou čtyřhranné, orientované podle hlavních světových stran a kromě této podoby mají zahloubené objekty i půdorys oválný či podlouhý. Stěny jsou většinou vertikální, v interiéru objektu se nezřídka vyskytují různé stupínky. Konstrukce nadzemní části, jak vyplývá z C. textu, byla obdobná jako v době římské v celém barbariku. Zvláštní pozornost C. věnuje užitkovým objektům propojeným se železářskými pecemi, jež dosvědčují intenzivní zpracování železa v rámci této kultury.

Poslední kapitola je věnována pohřebištím a pohřebnímu ritu. C. popisuje šest pohřebišť počínaje pohřebištěm verchnolypcejským, k nim připojuje stručné poznámky o dvou dalších nalezištích. Po zásluze přitom věnuje velkou pozornost lokalitám, na nichž se objevily prvky převorské kultury. Hlavním pohřebním ritem bylo spalování mrtvých, odkryty byly i stopy pohřebních hranic. Jako urny sloužily častěji vytvábené nádoby, méně často nádoby v ruce robené. C. k tomu pohotově uvádí analogie z dácké oblasti. Urny bývají často zakrývány, vyskytly se však i pohřby bez popelnic. C. celkem rozdělil žárové pohřby na pět kategorií. Vzácně se vyskytnou též kostrové hroby; C. pozorně odděluje několikrát se vyskytující pohřby převorského charakteru,

pro výskyt ostatních kostrových hrobů nenachází jednoznačné vysvětlení. V oblasti LK se objevily i dva bohaté hroby (Kolokolyn, Čyzykiv), které autor jistě právem pokládá za hroby příslušníků rodové šlechty.

V třetím oddílu (str. 79 — 129) autor bezprostředně přistupuje k probrání drobných památek hmotné kultury počínaje keramikou, kterou oceňuje jako nejpočetnější, ale i nejpěknější kategorii. Keramiku věcně dělí na keramiku v ruce robenou (v ukrajinštině termín „lipnyj posud“, který spolu se svým ruským protějškem pronikl už i do české literatury v podobě výrazu „lepená keramika“) a keramiku vytáčenou, u první skupiny ještě rozlišuje nádoby podle úpravy povrchu, další třídění je typologické. U většiny tvarů se uvádějí analogie z oblasti dácké kultury v Rumunsku, mám však za to, že hledání analogií by si zasloužilo větší šíře. Tak například druhý typ v ruce robené keramiky s drsným povrchem není vlastně nic jiného, než tak zvaný esovitý hrnec, s nímž se v době římské setkáváme ve středoevropském barbariku a též v římských podunajských provinciích mezi prostou lokální keramikou. Dáckým prostřednictvím patrně pronikly do LK i některé tvary vytáčené keramiky, jejíž původ C. sledává v oblasti řeckých černomofských kolonií (dvououché vázy, džbánky) nebo ve sféře keltské (hrncovité tvary). Vlivům převorské kultury se naproti tomu připisují pouze dva druhy výzdoby. Pro vlastní LK jsou typické především menší v ruce robené dvououché bikonické tvary s hlazeným povrchem, dále bezuché hrnce stejné techniky a nápadné poháry na vysoké nožce tvarované oběma základními způsoby, které mají opět příbuzné tvary v dácké kultuře. Keramika zarubiněckého charakteru, která se vyskytla v několika objektech na dvou lipických sídlištech (viz výše) spolu s domácí keramikou, je reprezentována převážně hrubšími nádobami (hrncovité, miskovité a některé zvláštní tvary). Bohatý keramický materiál LK naznačuje, že se jej nepochybně v blízké budoucnosti podaří úžeji datovat a tímto způsobem významně přispět k jemnější charakteristice kultury.

Autor práce se pak zabývá importovanou keramikou (amfory, o sigilátě se zmiňuje až v závěrech), přenesly (též kamenné), tkalcovskými závazími, železnými předměty (kromě početných nožů, šidel, křesadel s očky aj. též ojediněle nálezy britu sekery, pilníku a dvou radlic; knoflíkové ostruhy děleny na tři typy), sponami (hlavně spony výrazně členěné), importovanými zrcadly a bronzovými nádobami (tyto pouze z obou bohatých hrobů), římskými mincemi (většinou ražby z II. stol.), kostěnými (nástroje, hřebeny, brusle aj.), kamennými (brousky, žernovy) a skleněnými (pohárky, korálky) výrobky a konečně výjimečným nálezem gemy se zobrazením Herma, kterou datuje do třetí čtvrtiny II. století. V závěru věnovaném datování se teprve blíže pojednává o nálezech sigilát, z nichž zlomek s částí signatury čtené CENTISMUS ze sídliště u Čerepyna je zařazen jako rheinzabernský výrobek z doby vlády Antonina Pia (do textu na str. 128 se vloudila nepřijemná chyba, neboť se zde známé porýnské produkční centrum Rheinzabern klade do jižní Itálie a jméno římského císaře je uvedeno se špatnou koncovkou). Celkově je nálezový materiál LK datován do rozmezí od I. poloviny I. století n. l. až do počátku III. století; nelze však přejít bez poznámky, že datování do I. poloviny I. století, oprávněné se jen o noricko-panonské spony a jeden typ nožů, není dostatečně spolehlivé.

O sociálně ekonomických poměrech usedlého lidu LK pojednává čtvrtý oddíl (str. 130 — 142). Základem bylo vyspělé zemědělství spojené s pěstováním hovzího dobytka, vepřů a ovcí a doplňované lovem i rybolovem. Vedle něho se úspěšně rozvíjelo pokročilé železářství, hrnčířství, tkání látek a jiná produkční odvětví, jež umožnila živé obchodní styky zejména s dáckým teritoriem před i po římské okupaci. Obchodní kontakty se starobylými antickými městy na severním pobřeží Černého moře snad mohly být i přímé po ose toku Dněstru nebo Prutu. Rychlý všestranný rozvoj vedl k rozpadu staré rodové společnosti a směřoval k vytvoření předpokladů pro vznik společenské třídní; tohoto pokročilého stadia však již lid LK nedosáhl.

V posledním oddílu (str. 143 — 163) se C. připojuje k převládajícímu názoru sovětských (Tichanova, Kruglikova, Tretjakov, Baran) i rumunských (Mitrea, Morintz, Diaconu) vědců o dácké etnicitě nositelů LK, v nichž vidí příslušníky kmene Kostoboků, kteří se podle Ptolemaiova svědectví odstěhovali na sever za Karpaty. Zde se v určité době setkali s výběžkem zarubiněcké kultury proniknuvší sem z Polesí stejně jako s lidmi převorské kultury přicházejícími od severozápadu, aniž tyto styky výrazněji ovlivnily náplň LK. Problematika závěru existence LK a následných transformací, mezi nimiž nelze zcela vyloučit ani částečnou asimilaci se strany černjachovské kultury, patří patrně k nejsložitějším otázkám bádání o lipické kultuře vůbec.

Recenzovanou práci uzavírá ruský psaný souhrn, dvoudílný soupis literatury a seznam zkratk. Brožovaná knížka je menšího formátu, ale má značný rozsah (176 stran včetně tiráže) a hutný obsah. Do textu je zalomeno 53 převážně kresebných ilustrací, které jsou dobré úrovně; přesto by jim prospělo reprodukování ve větších rozměrech a v jednotných měřítcích zobrazení památek hmotné kultury.

Celkově můžeme Cyhylikovu práci oprávněně hodnotit jako významnou syntetickou monografii, která čtenáře obsírně zavede do současného stavu bádání o lipické kultuře a zprostředkuje mu nezbytné znalosti značně bohatého náleзовého materiálu. Připomeňme ještě závěrem, že stručný výťah tohoto díla byl zveřejněn v kolektivní práci *Naselennja Prykarpattja i Volyni za doby rozkladu pervisnoobščinnoho ladu ta v davn'orus'kij čas*, vydané rovněž v ukrajinském jazyce a v ukrajinské metropoli Kijevě o rok později (1976).

R. M. Pernička

Bohuslav Novotný, Šarovec. Vydala Univerzita Komenského v Bratislavě pro Filozofickou fakultu UK v Bratislavě, 1976, 197 str. včetně 24 textových a 21 fotografických tabulek v příloze.

Profesor Univerzity Komenského v Bratislavě Bohuslav Novotný se ve své knize vrací k pramenné publikaci a historickému zhodnocení většího záchranného archeologického výzkumu na katastru jihoslovenské obce Šarovec (okr. Levice), v poloze Makóczadomb (Šarovec III); výzkum zde provádělo v letech 1953–1955 Výskumné stredisko AÚ SAV pre dolné Pohronie. Šarovec leží v úrodné dolnohronske oblasti s mimořádnou kumulací dokladů pravěkého osídlení. Důkazem toho je i nízké oválné návrší (cca 160 × 40 m), převýšené o 3–4 m nad okolím (jde vlastně o zbytek původního břehu řeky Hron), zvané Makóczadomb (slovensky též Makovec), osídlené díky přirozené ochraně před záplavami v přetržitém sledu v neolitu, eneolitu, době bronzové, laténské, stěhování národů a v novověku. Šlo tudíž o výzkum polykulturní lokality (celkem 46 jam, 3 sídelní objekty, 8 obilnic a 25 hrobů) a této skutečnosti je podřízena i celková stavba závěrečné publikace. Autor po vstupní pasáži podává nejprve obsáhlou informaci o poloze zkoumaného naleziště, přičemž zmiňuje i ostatní lokality na katastru Šarovec; poté v nejtivější části knihy (str. 20–105) probírá problémy pravěkého vývoje jižního Slovenska v těch jeho fázích, k nimž výzkum v Šarovecích III přispěl novým poznáním, či otevřením nových otázek. Závěr knihy tvoří náleзовé zprávy a popisy archeologického materiálu z jednotlivých sezón, doplněné 24 kresebnými tabulkami v textu, seznam použité literatury, resumé, texty k vyobrazenému materiálu a fotografické přílohy. Text knihy je vytištěn v němčině (připojeno je dosti obsáhlé slovenské resumé) a tato skutečnost jistě otevře cestu Novotného monografii širšímu odbornému fóru v zahraničí.

Prvé obsažné zastavení v recenzované práci platí střednímu neolitu, spec. předlengyelskému vývoji jihozápadního Slovenska. Na bázi železovského typu tu náhle vzniká nový kulturní projev s malovanou keramikou; objasnit do všech důsledků mechanismus vzniku tohoto nového celku se zatím nepodařilo (autor zřejmě neakceptuje beze zbytku závěry nitranských kolegů). V úvahu přicházejí vlivy kultury Vinča, zvl. cestou skupiny Sopot-Bicske. B. Novotný se nad touto problematikou zamýšlí pod zorným úhlem obsahu jámy č. 18/1955 ze Šarovec III (snad kultovní jámy). Konstatuje, že nahromaděni nových kulturních prvků, souvisejících s lengyelským okruhem, se objevuje v poslední fázi železovského typu LnK na širším prostranství jihozápadního Slovenska a severního Zadunají a nedá se vysvětlit jednoduše vnitřní proměnou místního podloží; rozhodující tu byly jižní a jihovýchodní vlivy, jejichž konkretizace zůstává úkolem budoucího bádání. Je-li možno hledat určité souvislosti mezi slovenskou a moravskou malovanou keramikou, pak je třeba zdůraznit, že v případě MMK je nutno daleko jednoznačněji nežli na Slovensku uvažovat o přísunu nových skupin lidu z jihu a jihozápadu; přesvědčivých dokladů autochtonního vývoje MMK z místní LnK není ani na Moravě, ani v Dolním Rákovsku.

Druhým důležitým tématem vývoje jihozápadního Slovenska je doba kanelované kultury (KK). V poloze Šarovec III bylo zjištěno 6 objektů s KK, z toho 3 chaty (malé stupňovitě členěné, zahlobbené příbytky s dvojspádovou střechou); v jámě č. 20/1955 se našel kostrový pohřeb ve skrčené poloze. Časově šlo ve všech případech, podobně jako v soudobé osadě Šarovec I, o klasičku fázi KK. Sem patří i 3 kostrové